

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-162>

УДК 368

ПОПИТ НА СТРАХОВІ ПОСЛУГИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

DEMAND FOR INSURANCE SERVICES OF LEGAL ENTITIES: MARTIAL STATE CHALLENGES

Бабенко Артем Станіславовичкандидат економічних наук, директор,
«ТОВ «Терракот ЮА»ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9240-663X>**Андрущенко Дмитро Ігорович**

аспірант кафедри,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7896-7842>**Babenko Artem**

«Terracot UA» LLC

Andrushchenko Dmytro

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Стаття присвячена аналізу трансформацій, які відбуваються на ринку страхових послуг України в умовах воєнного стану. Актуалізовано позиції сучасних вчених щодо факторів, які обумовлюють розвиток страхування в окремій країні. Ідентифіковано чинники, що визначають попит на страхові послуги з боку різних груп позичальників, в тому числі – з боку юридичних осіб. Проведена оцінка стану страхового ринку України на кінець 2021 року. Детерміновано ключові дисбаланси, що характеризували страховий бізнес в Україні на початок відкритої агресії проти нашої держави. Досліджено вплив воєнного стану на ключові показники розвитку вітчизняного ринку страхування. Виділено основні вектори трансформацій попиту на страхові послуги з боку юридичних осіб. Визначено причини таких змін та їх вплив на середньострокові перспективи вітчизняного страхового ринку. Обґрунтовано канали позитивного впливу страхового ринку на поствоєнну відбудову України за умови реалізації комплексу стимулюючих заходів.

Ключові слова: страхування, страхові послуги, попит на страхові послуги, страховий ринок, страхова премія, канали продажу страхових послуг, інвестиції.

The article deals with the analysis of the transformations taking place in the insurance services market in Ukraine under martial law conditions. The positions of modern scientists regarding the factors determining the development of insurance in a particular country have been updated. Factors determining the demand for insurance services from various groups of borrowers, including legal entities, have been identified. It is articulated that the volatile macroeconomic dynamics have become a key restraining factor for the development of insurance in Ukraine in recent decades. An assessment of the state of Ukraine's insurance market at the end of 2021 was carried out. The key imbalances that characterized the insurance business in Ukraine at the beginning of the open aggression against our state have been determined. It was concluded that the quantitative and qualitative parameters of the domestic insurance market as of the end of 2021 did not meet the economic challenges facing Ukraine. The influence of martial law on the key indicators of the development of the domestic insurance market was studied. The main vectors of transformations of the demand for insurance services on the part of legal entities are highlighted. The reasons for such changes and their impact on the medium-term prospects of the domestic insurance market are determined. Given the catastrophic scale of destruction caused by the war, the national economy in the post-war period will face an acute shortage of resources. It will be extremely difficult to meet the need for financial resources exclusively at the expense of foreign capital. Accordingly, the question arises about the formation of effective internal mechanisms for financing post-war reconstruction and their institutional support. The process of institutionalization also involves the emergence of powerful insurance companies whose resources will be directed to the development of the domestic economy. The article substantiates the channels of positive influence of the insurance market on the post-war reconstruction of Ukraine under the condition of implementation of a set of stimulating measures, among other things, in the part of state regulation of the insurance market.

Key words: insurance, insurance services, demand for insurance services, insurance market, insurance premium, insurance sales channels, investments.

Постановка проблеми. Початок відкритої агресії проти України у лютому 2022 року докорінним чином змінив конкурентний ландшафт національної економіки. Фактично, вже зараз можна говорити, що в нашій країні збережеться тільки той бізнес, який зможе зараз швидко пристосуватися до воєнного стану, а у перспективі – до викликів поствоєнної відбудови України. Зайве нагадувати, що одним із ключових моментів, який визначає тенденції української економіки, є суттєва масштабізація різноманітних ризиків. В таких умовах постає питання про місце та роль страхування у актуальних умовах, а також про перспективи поствоєнного розвитку страхової справи. Досліджуючи це питання, на наш погляд, треба виходити з того, що протягом багатьох років страховий ринок так і не зміг стати справжнім «локомотивом» для економіки України та її фінансового сектору. Ні за кількісними, ні тим більше за якісними показниками, вітчизняний страховий ринок не відповідав задачам, які виникали в процесі реалізації реформ в нашій державі. Такі оцінки серед іншого базуються і на структурі попиту на страхові послуги як з боку фізичних, так і з боку юридичних осіб. Очевидно, що якраз попит на страхові послуги з початком воєнних дій мав докорінно змінитися. І це має бути враховано під час формування поствоєнної траєкторії розвитку вітчизняного страхового ринку. Все викладене вище і визначає актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку страхового ринку, в тому числі – формування попиту на страхові послуги досліджувалася в працях В. Базилевича, Н. Внукової, О. Гаманкової, О. Залєтова, Ю. Клапківа, Л. Нечипорук, Л. Шірінян та багатьох інших авторів. В свою чергу, процеси інституціоналізації фінансового сектору, серед іншого – і на страховому сегменті, висвітлено Т. Венгуренко, С. Онишко, В. Смагіним, Б. Стеценком.

Постановка завдання. Мета статті – детермінувати вектори трансформації попиту юридичних осіб на страхові послуги в умовах воєнного стану та визначити їх вплив на стратегічну траєкторію розвитку страхового ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній фінансовій науці до цього часу відсутній консолідований погляд на сутність страхового ринку. Дефініювання цього складного та комплексного поняття дає можливість науковцям виділяти його ті

чи інші змістовні характеристики. Зауважимо, що досить часто страховий ринок розглядаються і через взаємодію попиту та пропозиції на страхові послуги, хоча є й інші погляди на його природу. Але, при цьому, жоден з авторів не ставить під сумнів важливість та значення страхового ринку для сучасної економіки.

Так, в науковій праці вітчизняних фахівців на чолі з В. Базилевичем, страховий ринок розглядається як частина фінансового ринку, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формується попит і пропозиція на нього [1]. Тобто, в такій науковій позиції підкреслюється три основоположних характеристики: по-перше, страховий ринок є складником фінансового ринку; по-друге, на страховому ринку продається і купується страховий захист; по-третє, відбувається взаємодія попиту і пропозиції покупців та продавців страхового захисту. Зазначимо, що в позиціях інших науковців в якості об'єкта купівлі-продажу на страховому ринку розглядається страхова послуга: «...сукупність інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг» [2]. Проте є й інші погляди на сутність страхового ринку: «...це сукупність економічних відносин з купівлі-продажу страхової послуги, що виражається в захисті майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні страхових випадків за рахунок внесків страхувальників» [3]. В загальному треба підкреслити, що ключова дискусія стосується об'єкта купівлі-продажу на страховому ринку, проте, в будь-якому випадку мова йде про формування попиту на страхові послуги (страховий захист і т. д.).

В цьому контексті зауважимо, що в питанні попиту на страхові послуги існують певні розбіжності. Існують наукові позиції, в яких безпосередньо досліджується попит та аналізуються фактори, які його визначають. Так, окремі вчені зазначають, що попит на страховий захист в Україні визначається значною мірою поведінковими факторами, традицією та відповідною страховою культурою [4]. Підкреслимо, що проблематика попиту на страхові послуги досить часто розглядається як функція страхової культури. Зокрема, можна погодитися з позицією К. Войтович щодо того, що «...не можна розглядати поняття страхової культури лише як суб'єктивне відношення до страхування з боку страхувальників, необхідно також звернути увагу на рівень якості страхових послуг та їх відповідність потребам клієнтів страхових компаній» [5].

Вся історія розвитку вітчизняного страхового ринку переконує у правильності такого висновку. Надто багато страхових компаній в Україні на протязі багатьох років реалізували опортуністичні стратегії розвитку, засновані і на затягуванні або взагалі невиконанні страхового відшкодування, і на своєрідному схемному страхуванні з метою мінімізації податкових платежів [6]. Як наслідок, сформована страхова культура в нашій державі серед іншого заснована на скепсисові щодо реальних можливостей отримання страхового захисту. Зрозуміло, що все зазначене впливає і на попит на страхові послуги з боку фізичних та юридичних осіб.

Зрозуміло, що початок відкритої агресії у лютому 2022 році докорінно змінив умови діяльності вітчизняного бізнесу, і особливо – для страхових компаній. Тимчасова окупація частини територій, постійна загроза життю та здоров'ю українців, масштабні руйнування –

все зазначене, на жаль, стало невід'ємним елементом бізнес-середовища для учасників вітчизняного страхового ринку. В цих умовах взагалі постало питання про можливість вітчизняних страховиків виконувати свої зобов'язання за укладеними договорами.

На перший погляд, воєнний стан мав стати першопричиною глобальних зрушень на вітчизняному страховому ринку, в тому числі в попиті на добровільне страхування з боку юридичних осіб. З метою аналізу цього питання наведемо TOP-10 видів добровільного страхування (за обсягом страхових премій) серед юридичних осіб у 2021 році (рис. 1).

З рис. 1 можна зробити наступні висновки:

– по-перше, можна чітко ідентифікувати три найбільш популярних види добровільного страхування у 2021 році – страхування наземного транспорту (4,4 млрд. грн. страхових премій), медичне страхування (3,6 млрд. грн.), страхування майна (2,7 млрд. грн.);

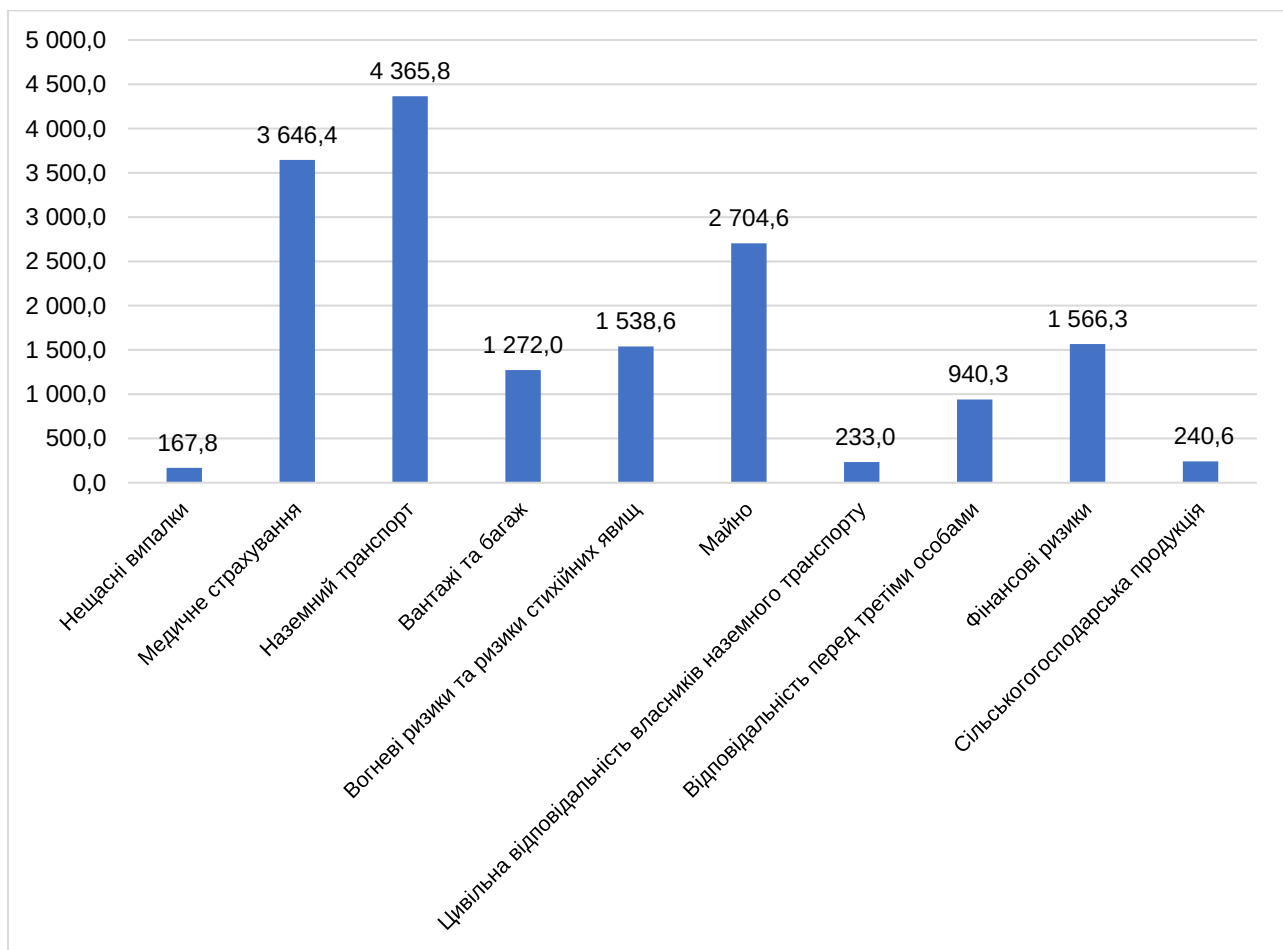

Рис. 1. TOP-10 видів добровільного страхування за обсягами страхових премій від страхувальників-резидентів юридичних осіб у 2021 році, млн. грн

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України [7]

– в другій групі за рівнем попиту знаходяться такі види страхування, як страхування фінансових ризиків (1,6 млрд. грн.), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (1,5 млрд. грн.), страхування вантажів та багажу (1,3 млрд. грн.), страхування відповідальності перед третіми особами (0,94 млрд. грн.);

– входять у TOP-10, але суттєво відстають за обсягом страхових премій (150–240 млн. грн.) страхування відповідальності перед третіми особами, страхування від нещасних випадків та страхування сільськогосподарської продукції.

На жаль, можна констатувати, що інші види страхування або взагалі нерозвинені, або обсяги страхових премій є мінімальними. Оцінюючи вказані тенденції на ринку добровільного страхування юридичних осіб, варто цілковито погодитися з позицією фахівців

Національного банку України, які серед причин низького попиту на страхові послуги називають і такі [8]:

- недовіра до непрозорого ринку страхування та фінансової системи загалом;
- відсутність дієвої системи захисту прав споживачів страхових послуг;
- неринкова поведінка страховиків щодо споживачів.

В подальших кроках на шляху розвитку вітчизняного страхового ринку варто відштовхуватися від існуючих глибоких та радикальних дисбалансів, що сформовані на рівні попиту на страхові послуги. Без їх подолання не варто розраховувати на підвищення ролі страхування у фінансовому господарстві нашої держави. На цьому тлі симптоматично виглядають дані щодо найбільш популярних видів добровільного страхування серед юридичних осіб у 2022–2023 рр. (рис. 2).

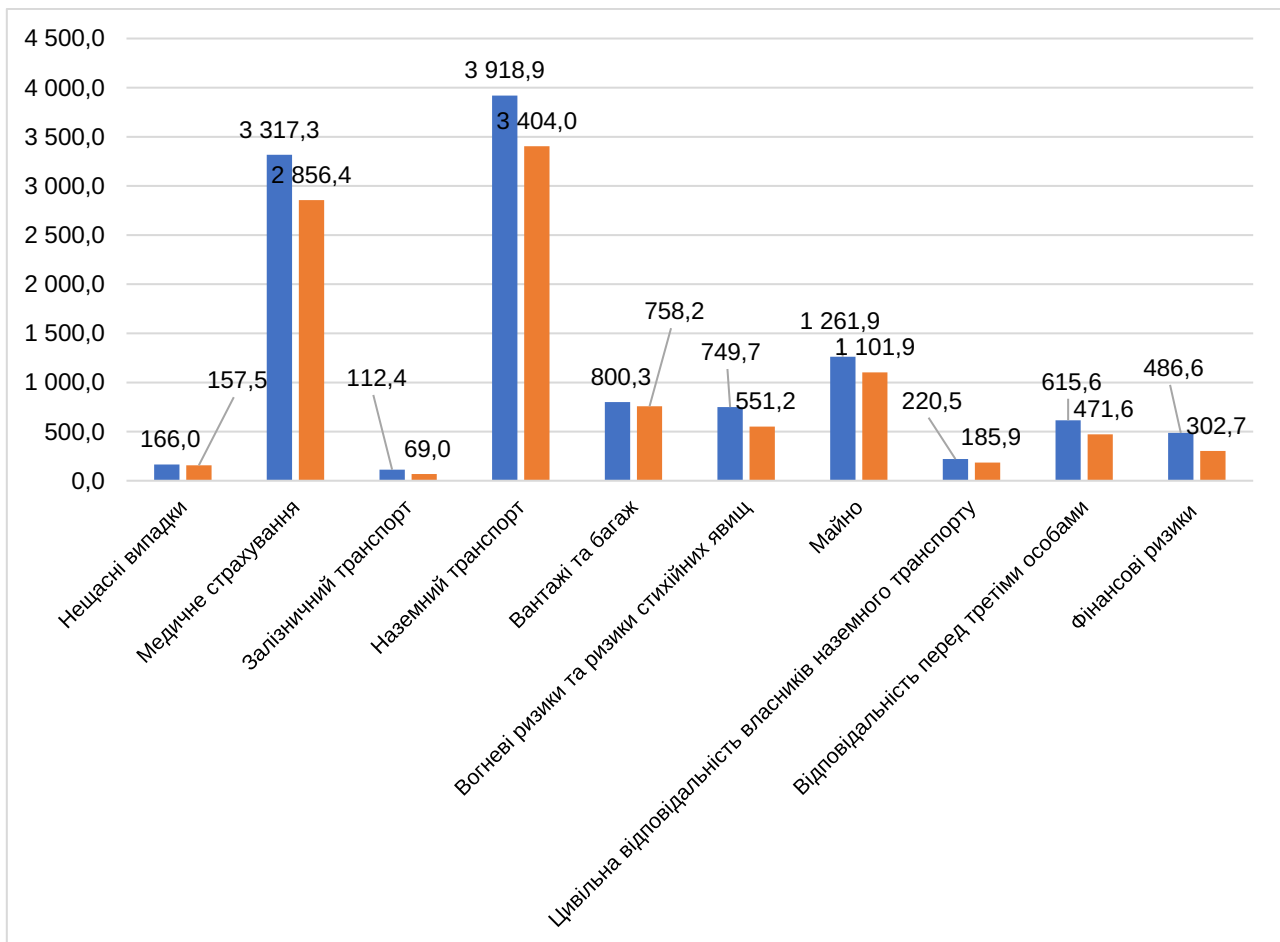

Рис. 2. TOP-10 видів добровільного страхування за обсягами страхових премій від страхувальників-резидентів юридичних осіб у 2022–2023 рр., млн. грн.

Примітка: 1. Дані за 2023 рік – за III квартали.

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України

Порівнюючи дані про обсяги страхових премій юридичних осіб у зазначених періодах, треба зазначити:

1. Зберегло позиції медичне страхування, майже збереглися обсяги страхових премій у секторі страхування наземного транспорту.

2. Відбулася втрата позиції на рівні страхування сільськогосподарської продукції, що викликає цілий ряд запитань, особливо з точки зору того факту, що саме експорт аграрної продукції став у 2022–2023 рр. каталізатором «втримання» багатьох макроекономічних показників від ще більшого падіння.

3. Втрата багатьох морських шляхів експорту товарів з України визначила зростання обсягів перевезень залізничним транспортом, що в підсумку і призвело до зростання показників відповідного виду страхування.

Ключовий висновок полягає в тому, що за більшістю видів добровільного страхування зафіксоване зниження обсягу страхових премій, що є природньою реакцією на стан економіки в умовах воєнного стану.

В контексті зазначеного виникає очевидне питання: «А якими є обриси страхового ринку України у найближчому майбутньому і яка його роль у поствоєнному відновленні національної економіки?». На наш погляд, тут варто розглядати кілька важливих аспектів.

По-перше, беззаперечно, що ключовим питанням поствоєнного відновлення нашої держави є пошук ресурсів для відбудови. Страхові компанії мають значний інвестиційний потенціал [9], який в Україні реалізований лише частково. Як вже зазначалося вище, вітчизняним страховикам досить часто притаманна неринкова модель поведінки щодо споживачів послуг. Звідси – численні скарги, які стосуються насамперед необґрунтованої відмови у виплаті страхового відшкодування. Очевидно, що такий підхід до побудови корпоративної стратегії визначає і особливості інвестиційної стратегії вітчизняних страховиків.

По-друге, поствоєнний розвиток страхового ринку України варто розглядати в контексті процесу його подальшої інституціоналізації. Інституціоналізацію національного страхового ринку треба розглядати з двох точок зору: по-перше, з точки зору інститутів (норм та правил); по-друге, з точки зору інституцій (учасників страхового ринку – фінансових інституцій). Тому, на наш погляд, і процеси зменшення кількості страхових компаній в Україні не можна оцінити однозначно негативно. Можливо, ми маємо справу зі своєрідним «очищенням» ринку від неефективних страховиків, які працювали у секторі «схемного» страхування.

По-третє, механізми стимулювання попиту на страхові в першу чергу буде залежати від формування відповідного інституційного середовища, яке унеможливуватиме неринкову поведінку страхових компаній. Протягом багатьох років цілий ряд страховиків в Україні реалізовували ринкові стратегії, які були засновані на мінімальному рівні відповідальності у разі настання страхового випадку. Очевидно, що така поведінка має остаточно зникнути з вітчизняного страхового ринку.

Висновки. Відкрита агресія проти України визначила принципово новий порядок денний не тільки у сфері національної безпеки та оборони, але й щодо економічної та соціальної політики. Надзвичайно гостро постало питання функціональної спроможності фінансового сектору загалом та його страхового сегменту – зокрема. У 2021–2023 рр. відбулося падіння попиту на більшості сегментів добровільного страхування для юридичних осіб, проте його структура змінилася мінімально. Серед іншого це свідчить і про дисбаланси вітчизняного страхового ринку, які формувалися протягом кількох десятиліть. виправлення ситуації має базуватися на активізації процесу інституціоналізації вітчизняного страхового ринку – і з погляду ефективності фінансових інституцій, і з позиції формування відповідних норм та правил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базилевич В., Базилевич К. Страхова справа. Київ : Знання, 2003. 250 с.
2. Козьменко О., Козьменко С., Васильєва Т. Нові вектори розвитку страхового ринку України. Суми : Університетська книга, 2012. 316 с
3. Вовчак О., Завійська О. Страхові послуги. Львів : Вид-во «Компакт-ЛВ», 2005. 656 с.
4. Клапків Ю. Ринок страхових послуг: концептуальні засади, технічні інновації та перспективи розвитку. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. 568 с
5. Войтович К. Взаємозв'язок між розвитком страхового маркетингу, страхового ринку та страхової культури в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 1. С. 62–66.

6. Паєнтко Т., Болошева С. Участь фінансових установ у схемах ухилення від оподаткування: реалії України та перспективи протидії. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. № 2. С. 148–158.
7. Показники діяльності страхових компаній. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 27.02.2024).
8. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4 (дата звернення: 27.02.2024).
9. Пікус Р., Лялькін О. Формування інвестиційної стратегії страхової компанії в умовах сучасних викликів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 3. С. 41–48.

REFERENCES:

1. Bazylevych V., Bazylevych K. (2003) *Strakhova sprava [Insurance case]*. Kyiv: Znannia. 250 p.
2. Kozmenko O., Kozmenko S., Vasylieva T. (2012) *Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy [New vectors of the development of the insurance market of Ukraine]*. Sumy: Universytetska knyha. 316 p.
3. Vovchak O., Zaviiska O. (2005) *Strakhovi posluhy [Insurance services]*. Lviv: Vyd-vo «Kompakt-LV». 656 p.
4. Klapkiv Yu. (2020) *Rynok strakhovykh posluh: kontseptualni zasady, tekhnichni innovatsii ta perspektyvy rozvytku [The market of insurance services: conceptual foundations, technical innovations and prospects for development]*. Ternopil: TNEU. 568 p.
5. Voitovych K. (2012) *Vzaimozv'язok mizh rozvytkom strakhovoho marketynhu, strakhovoho rynku ta strakhovoi kultury v Ukraini [The relationship between the development of insurance marketing, insurance market and insurance culture in Ukraine]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 1, pp. 62–66.
6. Paientko T., Bolosheva S. (2014) *Uchast finansovykh ustanov u skhemakh ukhylennia vid opodatkuвання: realii Ukrainy ta perspektyvy protydii [Participation of financial institutions in tax evasion schemes: realities of Ukraine and prospects for counteraction]*. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 2, pp. 148–158.
7. Pokaznyky diialnosti strakhovykh kompanii [Performance indicators of insurance companies]. *Natsionalnyi bank Ukrainy*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (accessed February 25, 2024).
8. Maibutnie rehuliuвання rynku strakhuvannya v Ukraini. *Natsionalnyi bank Ukrainy [Future regulation of the insurance market in Ukraine]*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4 (accessed February 25, 2024).
9. Pikus R., Lialkin O. (2022) *Formuvannya investytsiinoi stratehii strakhovoi kompanii v umovakh suchasnykh vyklykiv [Formation of an investment strategy of an insurance company in the conditions of modern challenges]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. no. 3, pp. 41–48.